

*Musayev Ceyhun İskəndər oğlu,
doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: hedef2023e@gmail.com
© Musayev C.İ., 2022*

UOT - 338.43; 338.48

REGIONAL SƏNAYE POTENSİALINDAN İSTİFADƏNİN AQROTURİZMİN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – bazar münasibətləri şəraitində qeyri-neft sektorunun əsas sahələrindən biri olan aqroturizmin “Qazax-Tovuz” iqtisadi rayonunda inkişafını təmin etmək, iqtisadi rayonda mövcud sənaye potensialın səmərəli istifadə istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – sistemli və kompleks təhlil əsasında, aqroturizm ehtiyatlarının qiymətləndirilməsinə metodoloji yanaşmalar və bu istiqamətdə dünya təcrübəsinin mühüm prinsipləri, müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərində verilmiş elmi müddələrdən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqatda alınmış nəticələrdən, irəli sürülən təkliflərdən turizmin inkişafı və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsində, aqroturizmin inkişafı tədbirlərinin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – aqroturizmin inkişafı və formalaşdırılmasına dair sənaye potensialını qiymətləndirmək, müvafiq tövsiyə və təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – aqroturizmin “Qazax-Tovuz” iqtisadi rayonunda mövcud sənaye potensialları aşkarlanır, problemə müəllif yanaşmaları əsasında potensiallar qiymətləndirilir. Məqalədə iqtisadi rayonun sənaye fəaliyyəti, turizm xidmətləri, kənd təsərrüfatı xidmətlərinin mövcud durumu və aqroturizmdə rolu qiymətləndirilir, müvafiq təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: aqroturizmin inkişafı, regional sənaye potensialı, beynəlxalq aqroturizm təcrübəsi, regionlarda qeyri-neft sektoru.

GİRİŞ

Qafqaz regionunun cənubunda yerləşən, şimaldan “Böyük Qafqaz”, qərbdən “Kiçik Qafqaz” sıra dağları ilə örtülən və şərqdən Xəzər ilə sərhədlənən Azərbaycan tarix boyunca yerləşdiyi iqtisadi-coğrafi mövqeyi ilə diqqət çəkmişdir. Zəngin fauna və flora ehtiyatına sahib olan Azərbaycan hər zaman turizm üçün əlverişli bir mövqeyə sahib olmuşdur. 1991-ci ildə müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkə qısa zaman içərisində iqtisadi siyasəti sayəsində regionda ən sürətli inkişaf etməyə başladı. Ölkə başçısının qeyri-neft sektorunda apardığı geniş miqyaslı islahatlar hazırda turizmə olan diqqəti gücləndirmiş və bu sahədə aparılan işlər ölkədə turizm potensialından səmərəli istifadəyə imkanlar yaratmışdır.

Dünya təcrübəsində bir çox turizm növləri mövcuddur. Bunlardan biridə “Aqroturizm”dir. Yarandığı tarixlə əlaqədar müqaisəli fikirlər olsa da təxminən bu gənc turizm növünün II Dünya Müharibəsindən sonra Qərbi Avropada müharibənin gətirmiş olduğu dağıntıların və yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün bu turizm növü tətbiq edilməyə başlanmışdır [15].

Məlumdur ki, Respublikamızda bu turizm növünün tətbiqi və inkişafı üçün olduqca böyük potensiallar mövcuddur. 2021-ci ildə ölkə başçısının fərmanı ilə ölkədə iqtisadi rayonların sərhəd bölgüsü yenilənmişdir. Yeni iqtisadi rayon bölgüsünə görə ölkə ərazisində 14 iqtisadi rayon mövcuddur [3]. Məqalədə 14 iqtisadi rayondan biri olan “Qazax-Tovuz” iqtisadi

AUDIT 2022, 3 (37), səh. 103-114.

AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

di rayonunda aqroturizm inkişaf etdirilməsi istiqamətində regionun sənaye potensialı qiymətləndirilmiş və təhlillər aparılmışdır.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Dünya təcrübəsində aqroturizmin inkişaf etdiyi ölkələrdə sənaye sahəsinin də paralel olaraq inkişaf etdirilməsi müşahidə edilir. Belə ki, aqroturizm özlüyündə aqrar və turizm sahəsini birləşdirdiyi üçün əsasən bu ölkələrdə kənd təsərrüfatı və emal sənayesi xüsusi ilə inkişaf etmişdir. Buna başqa sənaye sahələrinin də inkişafı zəmin yaratmışdır.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə sənaye sahəsi inkişaf etməkdədir. Aparılan tədqiqatlarda son 4 ilin statistik göstəricilərinə əsasən, ölkəmizdə emal sənayesi müəssisələrinin əsas göstəricilərini aşağıdakı cədvəldən görmək olar [2, s.37].

Cədvəl 1.

Emal sənayesi müəssisələrinin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	2034	2330	2515	2777
dövlət	118	124	117	110
qeyri-dövlət	1916	2206	2398	2667
Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydə alınmış fərdi sahibkarların sayı, nəfər	17988	19842	22957	24898
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) dəyəri, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, milyon manat	10465,4	11793,8	11848,3	15887,0
Sənaye istehsalı indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə (sabit qiymətlərlə)	108,0	111,5	110,6	119,6
Ölkədə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun ümumi dəyərində sahənin payı, faizlə	21,9	25,1	31,8	28,8
Ölkə sənayesinin qeyri-dövlət sektorunda sahənin qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə	17,5	21,0	28,8	23,2

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, s.213

Cədvələ əsasən qeyd edə bilərik ki, ölkə üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayında dövlət müəssisələrinin sayında son 2 ildə geriləmə müşahidə olunsada qeyri-dövlət müəssisələrində illər üzrə artım müşahidə edilir. Bu da qeyri-dövlət müəssisələrinin inkişafı və dövlətdən asılılıq payının azalması deməkdir. Bundan başqa, sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydə alınan fərdi sahibkarların sayında və sənaye məhsulunun dəyərində də son 4 il üzrə artım meyli müşahidə edilmişdir. 2018-ci ildə 10,4 milyard manatlıq sənaye məhsulu istehsal edilmişdirsə, 2021-ci ildə bu göstərici 15,9 milyard manat olmuşdur. Təkcə fərdi sahibkarların sayı 2021-ci il üzrə 2020-ci illə müqayisədə 7,8% artmışdır. Bu artım 2018-ci illə müqayisədə 27,75% təşkil edir.

Ümumiyyətlə, turizm sektorunun inkişaf etdirilməsində əsas rol oynayan sənaye sahələrindən biri də qida sənəvidir. Ölkəmizdə qida sənayesi üzrə aparılan araşdırmalarda verli qida istehsalının bir çox sahəsində inkişaf və artım müşahidə edilmişdir. Belə ki, ölkədə bir çox hazır qida məhsullarının istehsalında artım müşahidə edilmişdir. Məsələn, kolbasa məmulatlarının istehsalında 2021-ci ildə 26669,3 ton məhsul istehsal olunmuşdur. Bu 2020-ci illə müqayisədə 3,13% artım idisə, 2018-ci illə müqayisədə isə 38,5% artım deməkdir. Bundan başqa bir çox süd və yağ məhsullarında, eyni zamanda çörək və çay istehsalında artım müşahidə edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq, bəzi məhsullar istehsalında geriləmələr də müşahidə olunur. Məsələn, qatılaşdırılmış, şirinləşdirilməmiş süd istehsalında 2021-ci ildə 2011,2 ton məhsul istehsal olunmuşdusa, 2020-ci ildə bu həcm 6404,3 ton təşkil edirdi. Bu da 2020-ci illə müqayisədə 3 dəfədən artıq geriləmə deməkdir. Ancaq 2020-ci ilə qədər bu sahədə artım müşahidə edilir. Daha sonra bitki yağlarının istehsalında 2019 və 2020-ci illərdə

AUDİT 2022, 3 (37), səh. 103-114.

AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

istehsal həcmi eynilik təşkil edirdisə, bu həcm 2021-ci ildə 3.01% azalaraq 72,9 min ton təşkil etmişdir. Təkcə son 4 il üzrə qida sənayesi üzrə verilmiş statistik göstəricilər aşağıdakı kimidir [2, s.38-39].

Cədvəl 2.

Qida məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin işinin əsas göstəriciləri

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	393	449	487	540
dövlət	7	9	9	9
qeyri-dövlət	386	440	478	531
Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydə alınmış fərdi sahibkarların sayı, nəfər	4754	5252	6042	6623
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) dəyəri, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, milyon manat	3050,8	3584,8	3884,3	4495,6
Sənaye istehsalı indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə (sabit qiymətlərlə)	101,3	110,8	97,3	112,6
Ölkədə istehsal olunmuş sənaye məhsulunun ümumi dəyərində sahənin payı, faizlə	6,4	7,6	10,4	8,1
Ölkə sənayesinin qeyri-dövlət sektorunda sahənin qeyri-dövlət sektorunun payı, faizlə	7,7	9,3	13,3	9,8
Əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı				
Kolbasa məmulatları, ton	16410,0	19333,4	25833,6	26669,3
Qatılaşdırılmış, şirinləşdirilməmiş süd, ton	3213,9	4430,1	6404,3	2011,2
Ayran, ton	2267,2	6175,6	6488,9	5423,2
Dondurma, ton	214,0	855,8	2243,2	3413,5
Qaymaq, xama, ton	6947,0	7620,2	7742,2	9126,0
Pendir və kəsmik, ton	50080,9	51346,0	53472,6	59286,9
Kərə yağı, min ton	23,6	25,3	25,8	27,0
Balıq məhsulları (konservlər daxil olmaqla), min ton	1,8	1,1	1,7	2,6
Nərə kürüsü, ton	0,1	0,1	0,1	0,6
Meyvə və tərəvəz konservləri, şirələri, min ton	164,7	191,5	186,7	216,1
o cümlədən:				
meyvə və tərəvəz konservləri, min ton	136,1	153,3	147,2	172,1
Makaron məmulatları, min ton	4,2	4,7	11,8	20,0
Bitki yağları, min ton	71,1	75,1	75,1	72,9
o cümlədən:				
duru bitki yağları, min ton	49,5	53,0	53,3	52,4
hidrogenləşdirilmiş yağlar, min ton	21,6	22,1	21,8	20,5
Mərqarin, ton	47211,2	47269,2	49894,2	47587,9
Mayonez, ton	4018,7	3996,3	3711,4	4637,4
Unlu qənnadı məmulatları, min ton	72,6	55,4	58,1	71,3
Şəkərli qənnadı məmulatları, min ton	6,8	9,7	11,6	16,7
Şəkər, qənd, min ton	194,4	271,0	246,5	340,6
Buğda unu, min ton	1602,9	1781,7	1842,9	1498,2
Çörək, min ton	1235,0	1256,4	1294,6	1278,1
o cümlədən əmtəlik	778,1	790,8	845,8	816,4
Çay, min ton	9,3	9,8	10,6	10,2
Qida duzu, ton	64410,0	74672,3	74253,3	69458,8
Yem, min ton	55,1	103,1	130,6	192,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, s.213

Aqroturizmin tətbiqi və inkişaf etdirilməsində dünya təcrübəsində də kənd təsərrüfatı sənayesinin inkişafının təsiri qaçınılmazdır. Əldə edilən statistik məlumatlara əsasən verilmiş cədvəldən də görüldüyü kimi, aqroturizmdə turistlərə maraqlı olan bir sıra qida sənayesi məhsullarının hazırlanması prosesi respublikamızda fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinə mövcuddur.

Ölkə üzrə aparılan tədqiqatlardan sonra regional araşdırmalarda Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda aparılmış tədqiqatlara əsasən, iqtisadi rayona tabe 5 inzibati rayon üzrə fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı aşağıdakı cədvəldə verilmişdir [2, s.86].

Cədvəl 3.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı, vahid

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Ölkə üzrə cəmi	2837	3169	3389	3689
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	85	90	91	98
Ağstafa rayonu	10	10	10	11
Gədəbəy rayonu	8	8	9	10
Qazax rayonu	27	29	28	30
Şəmkir rayonu	26	27	28	29
Tovuz rayonu	14	16	16	18

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, s.213

Cədvələ əsasən, 2021-ci ildə iqtisadi rayonda fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin sayı ümumi ölkə üzrə müəssisələrin 2,7%-nə bərabərdir. İqtisadi rayona tabe olan inzibati rayonlar içərisində ən çox aktiv müəssisəyə sahib olan rayonlar Qazax və Şəmkir rayonudur. Burada kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin mövcudluğu aqroturizm üçün potensial göstəricidir. Lakin Ağstafa və Gədəbəy rayonunda sənaye müəssisələrinin az olması bu rayonlarda aqroturizm fəaliyyətinin tətbiqi üçün müəyyən problem daşıyır. Belə ki, bu turizm növündə turistlərin ən çox diqqətini cəlb edən məqamlar kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emal edilməsi və qida məhsullarının hazırlanması proseslərini müşahidə etməkdir.

İqtisadi rayonda turizm sənayesinin fəaliyyəti son 4 il üzrə aparılan tədqiqatlarda 2020-ci ildə dünyada yayılan "Covid-19" pandemiyası ilə əlaqədar olaraq gecələmələrin sayında və yerləşən şəxslərin sayında böyük həcmli geriləmə müşahidə edilir. Digər statistik göstəricilər aşağıdakı cədvəldə verilmişdir [18].

Cədvəl 4.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda turizm

	2018	2019	2020	2021
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin sayı, vahid	21	22	22	22
onlarda,				
nömrələrin sayı, vahid	482	491	491	510
birdəfəlik tutum, yer	1031	1050	1050	1088
Yerləşdirilmiş şəxslərin sayı, nəfər	25545	26030	7765	12556

AUDİT 2022, 3 (37), səh. 103-114.

AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

Gecələmələrin sayı, adam-gecə	50617	34279	8780	10899
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin gəlirləri, min manat	2468,7	1867,0	640,7	1840,2
Mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin xərcləri, min manat	2230,6	2065,4	787,1	2064,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi (stat.gov.az)

Cədvəldə turizm obyektı olan mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdən əldə edilən gəlirlər 2020-ci ildə hesabat ili ilə müqayisədə 65,68% azalsa da, 2021-ci ildə gəlir 2,5 dəfədən çox artaraq 1840,2 min manat təşkil etmişdir. Hazırda Azərbaycan və Gürcüstan arasında olan quru sərhədinin qapalı olması səbəbi ilə iqtisadi rayona gələn xarici qonaqların sayında böyük həcmli azalma müşahidə olunur. Pandemiya məhdudiyətlərinin 2021-ci ildən etibarən azaldılması regionda daxili turistlərin həcminin artması ilə müşahidə olunub.

Aqroturizm fəaliyyəti üçün regionda kənd təsərrüfatı sahəsinə aparılan tədqiqatlarda qida sənayesi üçün xammal mənbəyi olan məhsulların statistik göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir [18].

Cədvəl 5.

Regionda kənd təsərrüfatı

	2018	2019	2020	2021
Kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahəsi (bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə), ha				
Dənlilər və dənli paxlalılar	67267	59695	50054	62334
o cümlədən, buğda	51554	41230	34195	46127
Tütün	110	125	50	100
Şəkər çuğunduru	1192	1334	1420	2373
Dən üçün günəbaxan	2215	3087	2665	3065
Kartof	26725	25216	25432	27153
Tərəvəz ¹⁾	8772	9124	9151	8983
Bostan bitkiləri	397	322	292	431
Meyvə və giləmeyvə	11187	11344	11555	10664
Üzüm	2036	2056	2128	2077
Əsas bitkiçilik məhsullarının istehsalı (bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə), ton				
Dənlilər və dənli paxlalılar	232822	237198	206719	208273
o cümlədən buğda	168698	141849	123117	149348
Pambıq				
Tütün	151	166	77	130
Şəkər çuğunduru	49414	64564	103554	34754
Dən üçün günəbaxan	3333	4369	3849	4052
Kartof	437910	480030	519619	448475
Tərəvəz	279451	315131	377207	282209
Bostan bitkiləri	9198	7920	7475	10430
Meyvə və giləmeyvə	131815	153974	160155	131886

AUDİT 2022, 3 (37), səh. 103-114.

AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

Üzüm	44648	54345	59244	42226
Məhsuldarlıq (bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə), sentner/ha				
Taxıl	33,4	34,5	36,5	33,2
o cümlədən buğda	32,8	34,4	36,0	32,4
Tütün	13,8	13,3	15,4	13,0
Şəkər çuğunduru	444	521	781	156
Dən üçün günəbaxan	17,6	17,2	17,1	15,4
Kartof	164	190	204	165
Tərəvəz	197	207	248	179
Bostan bitkiləri	232	246	256	242
Meyvə və giləmeyvə	138,3	156,2	158,7	141,6
Üzüm	193,1	193,2	190,8	178,2
Mal-qaranın sayı (bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə), baş				
İribuynuzlu mal-qara	205053	203383	203098	212598
o cümlədən inək və camışlar	96837	96508	96687	99743
Qoyunlar və keçilər	1023381	1004468	991173	1073258
Donuzlar	207	201	33	90
Quşlar	1641135	1660354	1701217	1787746
Arı ailələri	48841	51914	55305	55645
Heyvandarlıq məhsullarının istehsalı, ton²⁾				
Ət (kəsilmiş çəkiddə)	20130	20250	21048	21476
Süd	191808	185124	187114	182632
Yumurta, min ədəd	93820	83427	85189	92172
Yun (fiziki çəkiddə)	2116	2169	2189	2196

1) Tərəvəz bitkilərinin toxum sahələri də nəzərə alınmaqla

2) İl üzrə heyvandarlıq məhsullarının istehsalı hesablanarkən həmin ilin 1-i yanvar vəziyyətinə olan mal-qara və quşların sayı nəzərə alınır

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi (stat.gov.az)

Cədvəldə əkinçilik istehsalı, məhsuldarlıq, heyvandarlıq və heyvandarlıq məhsulu istehsalı üzrə son 4 ilin statistik göstəriciləri verilmişdir. Statistikalara diqqət etdikdə kənd təsərrüfatında əkinçilik sahəsində də 2020-ci ildə bəzi geriləmələr müşahidə edilmişdir. Bunun da əsas səbəbi, qeyd edilən dövrdə “Covid-19” pandemiyası ilə əlaqədar regionlarda qoyulan məhdudiyət tədbirləri idi. Heyvandarlıq sahəsində isə geriləmə əkinçiliklə müqayisədə olduqca zəiflik təşkil edir. Hətta heyvandarlıq məhsulları istehsalında isə 2020-ci ildə müəyyən səviyyədə artım müşahidə edilmişdir. Aqroturizmdən istifadə edən turistlərin məhz əsas maraq dairəsi olan heyvandarlıq və heyvandarlıq məhsullarının istehsalı tədqiqat obyektinə olan iqtisadi rayonda artım göstərir. Təkcə ət istehsalı 2020-ci ildə 2019-cu illə müqayisədə 3,8%, süd istehsalı 1,06%, yumurta istehsalı isə 2,07% artmışdır.

Tədqiqat aparılan bu iqtisadi rayonda aktiv fəaliyyət göstərən müəssisələrin sənaye məhsullarının faktiki dəyəri də növbəti cədvəldə verilmişdir (Cədvəl 6). [2, s.88].

Cədvəl 6.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) dəyəri, faktiki qiymətlərlə, min manat

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	260527,6	303783,3	368502,7	416258,7
Ağstafa rayonu	9861,0	12779,7	9825,1	17977,7
Gədəbəy rayonu	154519,4	174213,3	210017,8	213503,6
Qazax rayonu	37911,5	41498,6	50501,8	60000,1
Şəmkir rayonu	45854,0	58153,7	71776,0	82055,8
Tovuz rayonu	12381,7	17138,0	26382,0	42721,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, s.213

Yuxarıda verilən statistik məlumat əsasən (cədvəl 6), 2018-ci illə müqayisədə 2021-ci ildə istehsal olunan sənaye məhsullarının faktiki dəyər qiyməti 37.41% artmışdır. Bundan başqa, 2021-ci il üzrə fəaliyyət göstərən hər müəssisə üzrə sənaye məhsulunun dəyəri 4247,54 min manat təşkil edir. Bu da təkcə 2020-ci illə müqayisədə 4.66% artım deməkdir.

İqtisadi rayonda qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində də aparılan işlər məhz statistik göstəricilərdə öz əksini tapır. Belə ki, 2019-cu ilə qədər iqtisadi rayonda sənaye məhsullarının həcmində qeyri-neft sektorunun payı yüksəlməkdə olan şəkildə irəliləmişdir. Lakin, 2020-ci ildə “Covid-19” pandemiyası ilə əlaqədar bu həcm azalmışdır. Daha dəqiq məlumat cədvəl.7-də verilmişdir [2, s.92]:

Cədvəl 7.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda sənaye məhsulunun həcmində qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi, faizlə

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	72,7	77,6	74,3	76,5
Ağstafa rayonu	24,1	45,1	7,7	44,3
Gədəbəy rayonu	98,3	98,4	97,8	97,5
Qazax rayonu	65,9	70,1	56,6	63,0
Şəmkir rayonu	12,3	34,2	36,1	45,1
Tovuz rayonu	37,1	55,5	50,1	63,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, səh.213

Verilən cədvəl üzrə 2020-ci ildə ən yüksək geriləmə Ağstafa rayonunda qeydə alınmışdır ki, bu rayonda hesabat ili ilə müqayisədə təqribən 6 dəfə geriləmə müşahidə edilmişdir. Lakin buna baxmayaraq ümumi iqtisadi rayonda 2021-ci ildə yenidən artım müşahidə olunmuşdur ki, bu artım 2020-ci illə müqayisədə 2.9% təşkil etmişdir.

Son olaraq iqtisadi rayon üzrə sənaye göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir [2, s.133].

AUDİT 2022, 3 (37), səh. 103-114.

AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

Cədvəl 8.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu üzrə sənaye göstəriciləri

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	85	90	91	98
Sənaye fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydə alınmış fərdi sahibkarların sayı, nəfər	771	785	927	1015
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) dəyəri, müvafiq illərin cari qiymətləri ilə, min manat	260527,6	303783,3	368502,7	416258,7
Sənaye istehsalı indeksi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə (sabit qiymətlərlə)	117,1	102,1	90,8	94,5
Sənaye məhsulunun dəyərində qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi, faizlə	72,7	77,6	74,3	76,5
Yüklənmiş mallar, min manat	266201,1	296879,5	372122,4	411339,0
Hazır məhsul ehtiyatının ilin axırına qalığı, min manat	6311,2	12919,7	9300,0	13163,1
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) fəaliyyət növləri üzrə bölgüsü, min manat				
Mədəncixarma sənayesi	168157,3	188738,3	222429,3	216705,9
metal filizlərinin hasilatı	149667,8	167692,0	200659,8	191087,7
mədəncixarma sənayesinin digər sahələri	18489,5	21046,3	21769,5	25618,2
Emal sənayesi	21250,8	46823,3	51332,3	101488,8
qida məhsullarının istehsalı	6578,9	24591,9	30143,8	75502,4
içki istehsalı	2764,2	6103,1	10045,0	9412,9
toxuculuq sənayesi	12,0	288,9	393,5	258,0
geyim istehsalı	52,9	3,0	0,6	348,7
dəri və dəridən məmulatların, ayaqqabıların istehsalı	4,9	-	-	-
mebeldən başqa ağacın emalı və ağacdən məmulatların istehsalı	196,0	82,2	166,4	314,5
poliqrafiya məhsullarının istehsalı	10,8	711,4	742,9	689,8
kimya sənayesi	234,1	21,3	58,2	153,3
rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı	380,4	594,8	704,2	4387,9
tikinti materiallarının istehsalı	622,9	1005,2	829,0	1496,2
metallurgiya sənayesi	-	5008,7	-	-
hazır metal məmulatlarının istehsalı	2568,2	829,9	1645,0	1253,3
elektrik avadanlıqlarının istehsalı	648,3	-	-	8,0
mebellərin istehsalı	6502,3	6383,7	2758,4	3095,5
sair sənaye məhsullarının istehsalı	301,1	541,7	797,2	6,8
maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri	373,8	657,5	3048,1	4561,5
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	65475,2	64467,3	90614,9	92999,1
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	5644,3	3754,4	4126,2	5064,9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı-2022, səh.213

Yuxarıda verilmiş cədvələ əsasən, sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) fəaliyyət növləri üzrə bölgüsündə mədənçıxarma sənayesi 2021-ci ildə 216705,9 min manat, emal sənayesi isə 101488,8 min manat gəlir əldə etmişdir. Bu sahələr sırası ilə ötən illə müqayisədə mədən çıxartma 2.64% azalmış, emal sənayesi isə 97.7% artmışdır. Bu da təqribən 2 dəfə artıma yaxındır. Bundan başqa, Qazax-tovuz iqtisadi rayonunda elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı 2021-ci ildə 92999,1 min manat, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı isə 5064,9 min manat təşkil etmişdir. Bu göstəricilər 2020-ci illə müqayisədə sırası ilə 2.56% və 18,53% artım deməkdir. Sözü gedən sahələr üzrə 2018-ci il göstəriciləri ilə müqayisə etdikdə elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı 29.6% artım müşahidə olunsa da və su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı üzrə 11.44% geriləmə müşahidə edilir. Belə ki, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı üzrə 2019-cu ildə 2018-ci ilə nisbətən böyük həcmdə geriləmə müşahidə edilmişdir ki, bu həcm 2020-ci ildən sonra nisbətən artım göstərməyə başlamışdır. Buna baxmayaraq, son statistik nəticə 2018-ci ilə nisbətən azlıq təşkil edir.

Y E K U N

Hazırlanmış məqalədə Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda aqroturizmin inkişaf etdirilməsində regional sənaye sahəsinin potensialı qiymətləndirilmişdir. Aparılan tədqiqatlara görə, regionda sənayenin müxtəlif sahələri üzrə son 4 ildə dəyişən statistik göstəricilər öz əksini tapır. Regionda əsasən qida sənayesində olduqca əlverişli potensial mövcuddur. Bundan başqa, emal sənayesində son 2 il üzrə böyük irəliləyişlərin müşahidə edilməsi bu sənaye sahəsində də potensialın yüksək olmasından xəbər verir.

Dünya təcrübəsində aqroturizmin kənd təsərrüfatından və kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesindən asılılığı müşahidə edilir.

İqtisad elmləri doktoru, professor İslam Hacı oğlu İbrahimovun “Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri” adlı əsərində qeyd etdiyi kimi, “Aqroturizm – kənd təsərrüfatı baxımından aqrar istehsal və xidmət sahələrinə baxış turizmidir [13, s.178].” Professorun da qeyd etdiyi kimi, bu gənc turizm növü olan aqroturizm aqrar istehsal və kənd təsərrüfatı sənayesinin bir təzahür formasıdır ki, bunun ən yaxşı təbliğatı məhz turizmlə birləşməsindən irəli gəlir.

Turizm və kənd təsərrüfatı arasında davamlı və faydalı əlaqələri yaratmaq və saxlamaq üçün bütün amillər nəzərə alınmalıdır. Karib sahillərindəki Sandals Qrupu tərəfindən dəstəklənən Fermerlər Proqramı yaxşı bir nümunədir. Bu səbəbdən özəl sektorun birliyi üçün 3 kateqoriyaya diqqət yetirilir [12, s.180].

- a) Müştərilər arasında yerli məhsullara tələbat və marağın yaradılması;
- b) Tələb olunan keyfiyyət və miqdarın çətdirilməsi üçün təchizat tərəfinin dəstəklənməsi;
- c) Təchizat və tələbat arasında işləyən kommunikasiya qurumlarının yaradılması.

AUDİT 2022, 3 (37), səh. 103-114.
AUDIT 2022, 3 (37), pp. 103-114.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı: 27 iyul, 1999.
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Sənayesi, Bakı 2022, 213 s.
3. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların yeni bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 7 iyul 2021-ci il, <https://president.az/az/articles/view/52389>
4. Abadov M.K. Azərbaycan turizmi və onun inkişaf problemləri. Bakı, 2014, 248 s.
5. Abbasova Q.F. Turizm sferasında investisiya qoyuluşundan səmərəli istifadə edilməsi istiqamətləri: İqtisad üzrə fəlsəfə dok. dis. Bakı, 2013, 150 s.
6. Ağakərimov M.M. Otel. Bakı, 2008, 329 s.
7. Aslanov E.İ. Azərbaycanda turizm sektoru: imkanlar, problemlər və perspektivlər, yekun hesabat. Bakı: 2010, 75 s.
8. Əlirzayev Ə.Q. turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi. Dərslük. Bakı, 2011, 494 s.
9. Əliyev T. İnformasiyanın iqtisadiyyatı. Bakı, 2011, 266 s.
10. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı. Bakı, 2016, 655 s.
11. İbrahimov İ.H. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aqrar sahənin potensialları və inkişaf amilləri. Bakı, 2021. “Koorperasiya” jurnalı №1. (s. 127-137)
12. İbrahimov İ.H., “Regionlarda sahibkarlığın inkişaf meyilləri və xüsusiyyətləri. (Monoqrafiya)”, Bakı, 2007, 296 s.
13. İbrahimov İ.H., “Regionların və işğaldan azad edilmiş ərazilərin inkişaf istiqamətləri”, “Koorperasiya” nəşriyyatı, Bakı, 2022, 239s.
14. <http://www.e-qanun.az/framework/21958>
15. <https://az.wikipedia.org/wiki/Aqroturizm>
16. https://az.wikipedia.org/wiki/Qazax-Tovuz_iqtisadi_rayonu
17. <https://files.preslib.az/projects/regions/r4/c5.pdf>
18. <https://stat.gov.az/source/regions/>, 27.12.2021
19. www.stat.gov.az

*Мусаев Джейхун Искендер оглу,
докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: hedef2023e@gmail.com
© Мусаев Дж.И., 2022*

ВЛИЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ПРОМЫШЛЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА НА РАЗВИТИЕ АГРОТУРИЗМА

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - в условиях рыночных отношений необходимо обеспечить развитие агротуризма, являющегося одним из основных направлений ненефтяного сектора, в частности, в экономическом районе «Газах-Товуз», а также определить направления эффективного использования существующего промышленного потенциала рассматриваемого экономического района.

Методология исследования – основанные на системном и комплексном анализе методические подходы к оценке ресурсов агротуризма и важные положения мирового опыта в этом направлении состоит из положений, изложенных в научных трудах различных исследователей.

Практическая значимость исследования - результаты, полученные в ходе исследования, определенные предложения могут быть использованы при совершенствовании механизмов развития и управления туризмом, а также при подготовке мероприятий по развитию агротуризма.

Результаты исследования - это оценка производственного потенциала для развития и становления агротуризма, подготовка соответствующих рекомендаций и предложений.

Оригинальность и научная новизна исследования - выявлены существующие потенциалы агротуризма в «Казахско-Товузском» экономическом районе, оценены потенциалы на основе авторских подходов к проблеме. В статье дана оценка деятельности экономического района в области торговли и общественного питания, туристического обслуживания, современного состояния банковских услуг и их роли в агротуризме, а также внесены соответствующие предложения.

Ключевые слова: развитие агротуризма, региональный промышленный потенциал, международный опыт агротуризма, ненефтяной сектор в регионах.

Jeyhun Iskender Musayev,
Ph.D. Student,
Baku Business University,
E-mail: hedef2023e@gmail.com
© J.I. Musayev, 2022

THE EFFECT OF USING THE REGIONAL INDUSTRIAL POTENTIAL ON THE DEVELOPMENT OF AGRO - TOURISM

ABSTRACT

The purpose of the research - in the conditions of market relations, it is necessary to ensure the development of agrotourism, which is one of the main areas of the non-oil sector, in the economic region "Gazakh-Tovuz", and to determine the directions of effective use of the existing industrial potential in the economic region.

The methodology of the research - based on a systematic and complex analysis, methodological approaches to the assessment of agrotourism resources and important principles of the world experience in this direction consist of scientific provisions given in the scientific works of various researchers.

The practical importance of the research - the results obtained in the research, the proposed proposals can be used in the improvement of tourism development and management mechanisms, in the preparation of measures for the development of agrotourism.

The results of the research - it is to assess the industrial potential for the development and formation of agrotourism, to prepare appropriate recommendations and proposals.

The originality and scientific novelty of the research - the existing potentials of agrotourism in the "Kazakh-Tovuz" economic district are revealed, the potentials are evaluated based on the author's approaches to the problem. The article evaluates the economic district's trade and catering activities, tourism services, the current state of banking services and their role in agrotourism, and makes relevant proposals.

Keywords: agrotourism development, regional industrial potential, international agrotourism experience, non-oil sector in the regions.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
10.08.2022
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
17.08.2022
Çapa qəbul olunmuşdur: 23.08.2022

Дата поступления статьи в редакцию: 10.08.2022
Отправлено на повторную обработку: 17.08.2022
Принято к печати: 23.08.2022

The date of the admission of the article to the editorial office: 10.08.2022
Send for reprocessing: 17.08.2022
Accepted for publication: 23.08.2022